

Tänka fritt är stort men tänka rätt är större – även när det gäller vår digitala framtid

JAN LÖWSTEDT

INLÄGG

I en tid när många av oss fascineras av stora tankar om vad robotar och artificiell intelligens (AI) gör möjligt, finns det skäl att återknyta till den av Thomas Thorild formulerade devisen ”Tänka fritt är stort men tänka rätt är större”. Inskriptionen kan sedan slutet av 1800-talet ses över ingången till aulan i Universitetshuset i Uppsala. Sentensen har tid till annan ifrågasatts. Ett fritt tänkande hålls högt, inte minst när intresse och fokus som i dag riktats mot behov av innovation, kreativitet och teknisk förändring.

Diskussionen om den teknologiska framtiden tycks intensifieras i tider av upplevda teknikskiften, där oro och förhoppningar knyts till abstrakta epitet såsom mekanisering (främst av jordbruket), automatisering (av tillverkande industri), datorisering (av administration och byråkrati) och digitalisering av hela samhällen. Teknikskeptiker har dock alltid funnits, exempelvis ”ludditernas” motstånd mot mekaniseringen av textilindustrin i England, men utvecklingen finner sina vägar och teknikoptimisterna tycks skriva historien.

I Sverige har vi, sedan datoranvändningen blev allmänt spridd i företag och förvaltning, haft ett betydande antal statliga utredningar vars uppgift varit att kartlägga utvecklingen och bidra med underlag för politiska beslut om allehanda insatser från samhällets sida. Från 1980-talets Dataeffektutredning till det senaste exemplet, Digitaliseringskommissionens *För digitalisering i tiden* (SOU 2016:89), är avståndet stort, inte bara i tid utan även när det gäller huvudsakliga utgångspunkter och budskap. Om den förra utredningen till-

kommit i en oro för datorernas påverkan på sysselsättning och arbetsförhållanden, så är frågan i den senare snarare hur den digitala utvecklingen kan påskyndas så vi inte förlorar i en pågående global kunskapskapprustning.

Samhällsdebatten har även den förändrats. Den som på 1980-talet inte utgick från Bravermans (1974) post-marxistiska analys av degraderingen av de anställdas arbete på den amerikanska arbetsmarknaden till följd av den teknologiska utvecklingen, gjorde sig knappast besvär i den svenska debatten. Det är en föreställningsvärld som skiljer sig på de flesta sätt ifrån dagens internaliserade tankar om nätverkssamhället och den kreativa klassens betydelse i det globala och digitala samhället. Dessa tankefigurer följer i spåren av att Bravermans tankegods har kommit att ersättas av influenser från forskare som Castells (1996) och Florida (2006) m fl. För att inte tala om inflytandet från budskapen i *Den andra maskinåldern* (Brynolfsson och McAfee 2014) och *Plattform Industri 4.0*, den tyska satsningen på transformering av industrin.

Hur vi uppfattar och tänker om frågor och problem förändras med de tankefigurer som från tid till annan hålls för självklara. Att den tekniska utvecklingen innebär dramatiska förändringar är något som i dag är oomtvistat och vilar på idén att användningen av ny teknik är effektivare än mänskligt arbete. Det är mest en fråga om när, inte om, det kommer att finnas digitala alternativ till sådant som vi tidigare sett som något som endast är möjligt att utföra av människan. Denna tankefigur ifrågasattes av Daron Acemoglu vid årets *Myrdal Lecture*, anordnad av Myrdalkommittén vid Stockholms universitet. Nobelpristagaren i ekonomi Gunnar Myrdal behöver knappast någon närmare presentation, men kanske är inte alla läsare bekanta med Daron Acemoglu. Han är professor i nationalekonomi vid MIT i Cambridge,

Jan Löwstedt är professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet. Han forskar främst om informationsteknologins betydelse för organisationers förändring samt om skolans ledning och styrning. jan.lowstedt@sbs.su.se

Massachusetts i USA och en av de mest citerade samhällsvetenskapliga forskarna i världen under senare decennier. Han har i sin forskning, likt Myrdal, avhandlat breda politisk-ekonomiska frågor och valde för denna föreläsning att tala under rubriken *The Future of Work*.

Acemoglu inledde föreläsningen med det som kommit att kallas produktivetsparadoxen efter att Ekonomipris-tagaren Robert Solow (1987, s 36) skrev: ”Man kan se datoråldern överallt utom i produktivetsstatistiken” (egen övers). Längre möttes Solows paradox med ett enkelt konstaterande – vänta och se. Svårigheterna att mäta såväl investeringarna i datorer som deras effekter ansågs förklara att det uppenbara sambandet inte kunde visas. Böcker och debattartiklar redovisar sedan dess regelmässigt yrken som försvinner och branscher som går en besvärlig framtid till mötes. Acemoglu har dock genom omfattande forskning kunnat visa att produktivetsparadoxen fortfarande kan observeras i den största ekonomin i världen – den amerikanska. Både produktivitet och de totala löneutbetalningarna ökade mer under perioden från andra världskrigets slut fram till mitten av 1980-talet än vad de gjort perioden därefter. Med andra ord före det att datorerna gör sitt intåg på bred front i den amerikanska ekonomin. Tankefiguren att teknologiska landvinningar leder till produktivetsförbättringar i ekonomin är därför ett exempel på ett alltför förenklat sätt att se på den teknologiska utvecklingens betydelse.

Acemoglus forskning visar varför. Kortfattat argumenterar han för att utvecklingen inte kan förstås utifrån generella tankar om de teknologiska landvinningarnas effektiviserande förmåga utan att utvecklingen bör förstås utifrån en betydligt mer närgående analys av vad som sker i ekonomins olika delar. Han menar att vi går fel när vi spekulerar över vilka yrken eller verksamheter som kommer att tas över av robotar el-

ler digitaliseras; i stället bygger han sin analys på vad som händer med enskilda arbetsuppgifter i en verksamhet – en *task-based model*. Det är delar av moment och arbetsuppgifter som automatiseras. Det är dock ofta så att det efter att en arbetsuppgift automatiserats eller digitaliserats inte längre är samma uppgift som utförs i en organisation. Teknikförändringar handlar minst lika mycket om att förändra som att ersätta och effektivisera. Samtidigt finns eventuella övriga delar av den anställdes uppgifter kvar. Därtill kommer att varje förändring inte sker automatiskt utan förutsätter såväl utredning, beslut som implementering. Även förändring förutsätter med andra ord arbete och därmed leder förändring till visst merarbete.

Det Acemoglu visar genom sin forskning är att även om teknologiinvesteringar får produktivitetshöjande effekter så behöver hänsyn samtidigt tas till andra förändringar som sker i en verksamhet och på en marknad och därmed i ekonomin. Det mest uppenbara är tillväxten av nya uppgifter och yrken, inte minst inom teknikutvecklande områden. Mindre uppenbart är kanske att sammansättningen av anställda i en verksamhet med olika kvalifikationer förändras och då inte alltid så att de mer lågkvalificerade arbetsuppgifterna försvinner. Han menar att forskningen har visat att det många gånger kan vara vad som benämns ”medelmåttiga” arbeten som försvinner.

Acemoglu håller med andra ord med om den teknologiska utvecklingens transformerande påverkan på ekonomin, även om produktivetsökningarna inte håller samma takt som tidigare. En väsentlig skillnad mot tidigare är dock att de löneökningar som följer av produktivetsutvecklingen inte längre tillkommer de som har enkla okvalificerade yrken. I perioden efter att informationsteknologin kommit att bli en integrerad del av de flesta verksamheter är det enbart de med högskoleutbildning som får en

reallöneökning. Men även utvecklingen mot allt fler kvalificerade arbetsuppgifter och yrken menar Acemoglu får differentierade konsekvenser för produktivitet utvecklingen. Lite mer anekdotiskt nämner han att hans studenter på MIT helst satsar på AI-relaterade inriktningar i sina utbildningar och ser en framtid hos Google, Amazon, Microsoft och liknade företag. Även detta minskar möjligheten till produktivetsförbättringar, menar han, då den relativa nyttan med ytterligare förändringar på bred front inom ett område sällan kan konkurrera med innovationer och förbättringar inom andra områden. Ett ensidigt fokus leder inte enbart till spetsinnovationer utan samtidigt till många mediokra eller missriktade innovationer.

Som den nationalekonom Acemoglu är så står inte organisationer och företag i centrum för hans analys. Det kan därför tjäna sitt syfte att komplettera hans tes med att peka på att för att vi ska förstå den teknologiska utvecklingens betydelse för *the future of work* behöver vi även beakta vad som sker i dessa organisationer. Det är i och genom dessa som de teknologiska innovationerna utvecklas och kommer att tillämpas. Organisationer är olika skickade att ta till sig och hantera tekniska innovationer som AI, robotar och digitala system. Det är långt ifrån självklart att, som det teknologiska imperativet förutsäger, de som är först att ta till sig teknologiska innovationer klarar sig bättre än andra och att de undgår att konkurreras ut. Detta är i linje med tankefiguren om det teknologiska imperativet, som säger att de som är sämre på att ta till sig teknologiska innovationer konkurreras ut. I stället är det strategiska överväganden, där produktiviteten kan spela en mer eller mindre viktig roll, som påverkar vad ett företag väljer att satsa eller inte satsa på. Detta är ett argument som liknar Acemoglus, där en arbetsuppgift inte enbart ersätts utan

kanske lika mycket förändras. På liknade sätt förändras inte heller de marknader där företagen verkar på ett enkelt och förutsägbart sätt till följd av teknisk utveckling. Marknader är mer eller mindre organiserade genom samhällets institutioner och genom företagens sätt att samverka och konkurrera, något som bidrar till innovationers många gånger svåröversäglbara konsekvenser i en ekonomi.

När Gunnar Myrdal (tillsammans med Friedrich Hayek) fick Ekonomipriset motiverades det bl a av ”deras inträngande analys av det ömsesidiga beroendet mellan ekonomiska, sociala och institutionella förhållanden”. Detta är något som även kännetecknar Acemoglus forskning. Hans forskning om den teknologiska utvecklingens betydelse för förändringar av människors arbete bidrar på detta sätt till att ifrågasätta rådande föreställningar om vad robotar, AI och annan digitalisering leder till.

Tankefiguren om den ständiga och påtagliga förändringen är paradoxalt nog inte särskilt dynamisk utan statisk. De stora tankarna om teknikens betydelse utgår ifrån ett *ceteris paribus*-tänkande där allt annat hålls konstant. Det är just så historien visar att utvecklingen mot framtiden inte kan ses, men som alltför fria och stora tankar gärna glömmes.

REFERENSER

- Braverman, H (1974), *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, Monthly Review Press, New York.
- Brynjolfsson E och A McAfee (2014), *Den andra maskinåldern – arbete, utveckling och välstånd i en tid av lysande teknologi*, Daidalos, Göteborg.
- Castells, M (1996), *Nätverkssamhällets framväxt*, Daidalos, Göteborg.
- Florida, R (2006), *Den kreativa klassens framväxt*, Daidalos, Göteborg.
- Solow, R (1987), ”We’d Better Watch Out”, *New York Times Book Review*, 12 juli 1987.
- SOU 2016:89, *För digitaliseringen i tiden*, Digitaliseringskommissionen, Stockholm.